

Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju

»Črni brat« – Ivan Gašperčič

Tragična usoda sopotnika solkanskih tigrovcev

(Prenovljeni zapis, 10. 2. 2013)

»Črni brat« – Ivan Gašperčič, dijak
(Zasebni fotoalbum, Tatjana Malec, Koper, 2013)

Novejše slovensko zgodovinoписje je brez ideoloških predpostavk vendarle ugotovilo, da so bili primorski tigrovci prvi uporniki proti italijanskemu fašizmu, celo v Evropi. Na svojem spletišču v rubriki ***Naši fantje in dekleta***

predstavljam manj znane slovenske junake in vojščake. Iskal sem tudi lik enega od domoljubov, ki je zaznamoval tragično usodo Primorske, tlakoval trnovo pot primorske družine in tako v svojem zgodovinopisju predstavil manj znanega pogumnega Primorca.

Odločil sem se za **Ivana Gašperčiča**, sopotnika tigrovcev, enega izmed »Črnih bratov«, ki ima na družinskem nagrobniku v Solkanu posvetilo: ***Sin smaragdne svete reke***. Njegova zgodba je nenavadna, tako kot je sicer nenavadna naša zgodovina upornišтва.

Spomnil sem se dijaških let, ko smo morali za čtivo prebrati knjigo Franceta Bevka ***Črni bratje***, ki je izšla leta 1952. Bevkova zgodba govori tudi o usodi sotrpina, s katerim je Bevk med fašistično okupacijo delil zapor v Gorici. Verjetno je bil to prav Ivan Gašperčič. Za celovito zgodbo o Črnih bratih sem zvedel na posreden način, ko sem iskal podatke o rodovini znanega slovenskega dobrovoljca in polkovnika srbske vojske in VKJ –Janka Stibiela Vukasovića. Namreč, pesnica Tatjana Malec je napisala tudi zgodbo o svojih Stibelovih prednikih. Ob stoti obletnici rojstva je pokojnemu očetu posvetila knjigi z naslovom ***Moj oče – Črni brat*** in tudi pesniško zbirko ***Odstiranje***. Deli bosta kmalu izšli.

Tako je 60 let po Bevkovi izdaji podrobno opisala ne samo trnovo pot svojega očeta, od sopotnika tigrovcev, pristaša sokolov, fašističnega zapornika, dachauskega taboriščnika, udbovskega osumljenca in nazadnje primorskega izgnanca v nekdanji fašistični, potem pa tudi demokratični Italiji, temveč tudi trnovo pot svoje primorske družine.

Njena pripoved in ob njej tudi v zbirki izbrane pesmi, posvečene pokojnemu očetu, so čudovit mozaik trpljenja in upornosti primorske družine, ki je imela v svojih nedrih tudi enega od legendarnih »Črnih bratov«, zato sem se brez pomisleka odločil za njeno predstavitev.

Pripoved je temeljito dokumentirana (med viri se je znašla tudi moja knjiga o Plavi gardi), zato jo v pričakovanju javne predstavitve samo na kratko povzemam. Z dovoljenjem avtorice sem jo zaokrožil s fotografijami pokojnega očeta in hvaležne hčerke, z nekaj njenimi verzi, ki obenem predstavljajo celoto, obenem pa tudi čudovit spomenik očetu – Črnemu bratu!

Tudi RTV Slovenija bo ta mesec predvajala nadaljevanko o Črnih bratih.

Začetek otroštva je bil svetel kot

božji hram v pepelnični noči.

Obris prijaznega sončnega dneva.

Zlati vežni prag domače hiše,

ljubeča mati Marjuta in oče Pepo Lenčev.

Deček je bil še zunaj časa, ki je prihajal.

*(Verz iz pesmi V **Pepelnični noči**, pesniška zbirka **Odstiranje**)*

Rojstni kraj in otroštvo

Ivan Gašperčič se je rodil 21. marca 1913 v Solkanu, takratnem predmestju Gorice, ki leži na levem bregu smaragdnazelene Soče. Izhajal je iz trgovske družine, pa si je tako lahko privoščil, kar je mikalo vsakega mladeniča – motocikl, vendar je prav zaradi tega kasneje slišal obtožbe, da je pripadnik kapitalistične družine. Pravzaprav je odraščal v narodno zavedni družini očeta Jožefa Gašperčiča in Marjute Grosar. Nanj je imel močan narodno buditeljski vpliv nonotov bratranec, filozof in alpinist dr. Klement Jug. Med svetovno vojno 1914–1918 se je družina znašla med begunci v Mariboru, zatem pa so se vrnili v Solkan. Ivan je osnovno šolo obiskoval v Solkanu, srednjo tehnično in trgovsko šolo pa v Gorici.

Ivan Gašperčič, dijak, na smučanju, 1930
(Zasebni fotoalbum Tatjane Malec, Koper, 2012)

Ivan Gašperčič je bil po značaju dokaj samosvoj, redkobeseden. Bil je navdušen športnik, svoje telo je krepil s pohodništvom, smučanjem, dviganjem uteži, posebno s plavanjem v Soči, zato so ga sovrstniki poimenovali tudi »Gofe« (Riba). Prav športne dejavnosti so kasneje pomagale, da je preživel nemško koncentracijsko taborišče in nečloveške medicinske poskuse.

Zgodovinske okoliščine po prvi svetovni vojni so krojile številne usode primorskih otrok, tudi Ivanovo, ko so fašistični učitelji hoteli v njegovi nedolžni otroški duši zatreti slovenski duh njegovih staršev in prednikov in mu vsiliti neko tujo govorico in kulturo.

Primorska družina in njene korenine

Vse družine sveta, tako pa tudi primorsko družino, bi lahko primerjali s sadeži na velikem narodnem drevesu, ki svojo moč črpa iz globokih korenin in kljubuje vsem viharjem: ekonomskim, socialnim in tudi duhovnim. Medsebojne vezi so prav Primorce še bolj povezale, da so se ohranili. Za to imajo zasluge številni duhovni možje in skrbne matere in žene, pa mnogi čedermaci, ki so že v otrocih budili narodno zavest in duh upornišтва proti raznarodovanju.

No, najtežji križev pot je vse primorske družine doletel v času italijanskega fašizma, ko so po končani prvi svetovni vojni s sramotno rapalsko pogodbo leta 1920 zahodni zavezniki dodelili nič krivo Primorsko in njene ljudi povampirjeni fašistični Italiji. Del narodnega drevesa s 300.000 zavednimi Primorci so zahodni zavezniki enostavno razcepili in z njimi poplačali izdajalsko zavezništvo.

*Črni bratje so bili res še otroci,
ki niso vedeli za skrbi, nemirni spanec in neprespane noči,
dokler Jerko iz Gornjega Cerovega ni pod udarci fašistov podlegel.
Prestrašeni so se poskrili v skrivno kaverno pri Soči,
v staro skrivališče snovanja upora,
in se odločili: »Vsi za enega, eden za vse!«
Zgodila sta se kljubovanje in odločni upor.
Upreti se tujcu, divje scepiti fašiste,
jih upogniti, jih ukriviti, sleči črnino z njih,
oslepiti srepe poglede, jim sezuti črne škornje.
Jih odgnati z rodne Primorske!
Le komu bodo pravili: Schiavi? Nam že ne!
(Verz iz pesmi **V pepelnični noči**, pesniška zbirka **Odstiranje**)*

Uporniki: tigrovci in Črni bratje

Doslej je veljala sintagma, da je bil upor Primorcev spontan, da se je rodil iz neke notranje stiske po preživetju že takoj po italijanski okupaciji. Zaznamovali pa so ga tigrovci s svojo tajno organizacijo TIGR. Dejstvo je, da so bili temelji te organizacije postavljeni na skrivnem sestanku skupine primorskih Slovencev v septembru 1927 na Nanosu, celotno delovanje pa je tudi skoraj povsem do kraja raziskano¹.

Malo pa je bilo znano, da je bil dejansko tudi odpor tigrovcev spodbujan in voden iz dela matične domovine nekaj let prej, konkretno iz Ljubljane, kjer je uspešno deloval obveščevalni center Vojske kraljevine Jugoslavije, ki ga je organiziral in dolgo časa vodil polkovnik Viktor Andrejka, eden legendarnih slovenskih vojaških obveščevalcev². Bistveno zgodovinsko vprašanje, ali je bil organiziran tudi iz Ljubljane, pa je potrebno še temeljito raziskati! Namreč, v arhivih VKJ in tudi tujih vojaških obveščevalnih služb, posebno italijanske, britanske in francoske, bo potrebno še poiskati nekaj podatkov o vplivih in financiranju organizacije takoj po letu 1919.

V senci upornih tigrovcev se je rodilo tudi mladostniško uporništvo v mnogih sredinah, predvsem dijaških. Po zapisih Franceta Bevka pa je najbolj znana bratovščina s simbolnim imenom »**Črni bratje**«, ki se je imenovala po vzoru italijanskih karbonarjev (oglarjev) iz 19. stoletja. Nastala je samoiniciativno v Gorici med dijaki (1930), ki niso hoteli prenašati fašističnih metod poniževanja z besedami »barbaro slavo« in »schiavo«. Upor je bil spontan, brez vednosti staršev, brez organizacije in zunanjih usmerjevalcev, vendar pa idejno in duhovno povezan z mladostnim idealizmom in pripadnostjo slovenskemu narodnemu drevesu.

Kako so italijanski fašisti pristopili k prevzgoji primorskih otrok, šolarjev, dijakov in študentov, je razvidno iz organizacijske sheme polvojaških formacij (uniforme, zastave, emblemi), v katere so vključevali vse otroke, seveda brez soglasja staršev, in sicer takole:

- Figli della Lupa (predšolski otroci od 4. do 8. leta starosti),
- Balilla (osnovnošolci v starosti od 8. do 14. let starosti),
- Avanguardiste (dijaki od 14. do 17. leta starosti),
- Giovani Fascisti, Fasci Giovanili di Combattimento in l'Opera Nazionale Balilla (mlajši študenti od 18. do 21. leta) in
- Gruppi universitari fascisti (starejši študenti od 18. do 28. leta).

In končno, malo znane formacije civilne politične (Ovre) in vojaške policije (karabinjerjev), pa tudi številne centre in izpostave vojaške obveščevalne službe, ki so dejansko diktirale in vodile vse važnejše procese in primere, zlasti proti

¹ Mira Cenčič, *TIGR*, Mladinska knjiga Ljubljana, 1997

² Marijan F. Kranjc, *Legendarni slovenski obveščevalci*, Pro-Andy Maribor, 2010

tigrovcem, pri čemer so posameznike na grobe načine, tudi z mučenjem, prisiljevali k tajnemu sodelovanju, ovajanju in podobnem. Dejstvo je, da so tigrovske organizacije »padale« v Ljubljani in Beogradu, kjer so Italijani pridobili vrhunske (plačane) vohune!

Delovanje vojaške obveščevalne službe iz glavnega urada IV. armade s sedežem v Udinah zoper uporne Primorce, zlasti tigrovce, še ni dovolj raziskano³. Znano je samo, da je bil načelnik tega urada znani italijanski vojaški obveščevalec Cezare Finzi, podpolkovnik, ki je 1917 pri Kobaridu organiziral tajen prehod na italijansko stran kapetana dr. Ljudevita Pivka s celim avstro-ogrskim bataljonom⁴. Namreč, Finzi je takoj po končani vojni in zasedbi Primorske s strani italijanske vojske organiziral številne obveščevalne centre – izpostave (Centri informazione politiche), ki so jih vodili obveščevalni častniki. Seznam je naslednji: Červinjano, Trbiž, Gorica, Tolmin, Logatec, Postojna, Sežana, Koper, Poreč, Pazin, Pulj, Volosko in Lošinj.

Črni bratje so prisegli, da bodo delovali tajno in enotno po načelu »Vsi za enega, eden za vse«, da bodo na fašistično nasilje odgovarjali s svojim nasilnimi akcijami, in da bodo zbirali materialna in druga sredstva za uspešno delovanje. Dogovorili so se tudi, da bodo nosili črna oblačila kot znak pripadnosti črni bratovščini.

Mladi uporniki sicer niso bili politično in idejno povezani v kakšno trdno organizacijo, vendar so očitno imeli anarhistične ideje in uporniški duh, kar so v poznejšem življenju tudi dokazali. Nekateri med njimi, kot je Ivan Gašperčič, pa tudi drago plačali. Idejni vodja družine Črni bratje je bil **Mirko - Miroslav Brezavšček**, v Bevkovi knjigi poimenovan Jerko, sin slovenskega učitelja, iz vasi Gornje Cerovo v Goriških Brdih. Ko so karabinjerji odkrili »organizacijo«, so jih nemudoma vse zaprli, zasliševali, mučili tudi s pretepanjem in stradanjem. Predvsem so hoteli izvedeti, kdo je glavni vodja. Četudi so ga pretepli skoraj do smrti, Mirko ni hotel priznati svoje vloge, pa so ga nazadnje hudo pretepenega prepeljali na dom, kjer je star komaj 14 let, umrl februarja 1931 v naročju svoje matere. Zaradi njegove smrti so nazadnje tudi fašisti omilili svoje postopke, saj so se zbal reakcij mednarodne javnosti. Vse zaprte dijake so sicer izpustili iz zapora, vendar pa so jih izključili iz vseh šol in dve leti tudi policijsko nadzorovali.

V zgodovinski literaturi Mirko Brezavšček ni omenjen, čeprav je skoraj gotovo, da je bil kot mladoletnik ena prvih fašističnih žrtev v Evropi. Podobno kot Anna Frank.

³ Mag. Matjaž Bizjak, major, *Cezare Pettorelli Lalata*, Obramba, Ljubljana, januar 2013

⁴ Marijan F. Kranjc, *Slovenska vojaška inteligenca*, Grafis Trade, Grosuplje 2005

*Umrla je Anna Frank.
 Ves svet je za njo žaloval.
 Nate, dragi Mirko, so morali pozabiti,
 ker jim tujec ni dovoljeval spomina,
 potem ko je tvoja mati v bolečini
 rjúla po briških gričih
 s tvojim telesom v naročju.
 (Verz iz pesmi **Naša Anna Frank**, pesniška zbirka **Odstiranja**)*

Pisatelj France Bevk je zgodbo o Črnih bratih verjetno slišal v italijanskem zaporu prav od Ivana Gašperčiča, ki se je po objavi 1952 širila med ljudmi kot nekakšna uporniška povest, vse dokler je ni leta 2005 do kraja raziskala dr. Mira Cenčič in potrdila pristnost Bevkove pripovedi.

Dokončno podobo Ivana Gašperčiča in njegovo življenje ter življenje družine pa bodo slovenski bralci spoznali, ko bo Tatjana Malec objavila knjigo o svojem očetu – Črnem bratu. Zgodba bo obenem tudi spodbuda za raziskovanje podobnih primerov na Primorskem, saj je verjeti, da so bili tudi po drugih krajih prav mladostniki tudi sopotniki starejših tigrovcev.

O primorskem uporniškem duhu je že veliko napisanega. Vsekakor pa velja tudi ob tej priložnosti omeniti, da so na mlade znatno vplivali tudi duhovniki, primorski čedermaci, ki so bili že od nekdaj steber te upornosti, predvsem pa slovenskega jezika in narodne zavesti. Zanimivo je, da so bili skoraj vsi slovenski duhovniki na Primorskem pod Italijo aktivni člani **Zbora svečnikov sv. Pavla**, ki je bil ustanovljen že 8. januarja 1920 v Sežani.

V družini Gašperčič v Solkanu, Stibiel v Dolenjah in Breščak v Dobravljah je bilo kar nekaj narodnjakov in duhovnikov ter kulturnih ustvarjalcev, znanih po svojem domoljubju in zavzemanju za slovenstvo. Duhovnik Jožef Stibiel (5. avgust 1784 Dolenje, umrl 15. november 1848 Gorica), črniški dekan je sam zbral k rednemu pouku petdeset otrok, organiziral zgradbo šolskega poslopja in dosegel ustanovitev stalne šole. Ustanavljal je slovenske šole tudi drugje na Primorskem. Iz te rodbine je znan tudi eden prvih slovenskih dobrovoljcev v Bosni in Srbiji – Janko Stibiel oz. Janko Vukasović (2. september 1851 Vrtovin, umrl 13. julija 1923, Ljubljana), polkovnik srbske vojske in VKJ⁵, sicer nečak Ivana Johna Stibiela (31. december 1821, Vrtovin, umrl 8. marec 1868 v Alleghenyu pri Pittsburghu), misijonarja iz Pittsburgha, pionirja ameriških izseljencev. Po najnovejših raziskavah pa je znan tudi sin Janka Stibiela Vukasovića, akademik SANU, dr. Pavle Vukasović⁶.

⁵ Marijan F. Kranjc, *Slovenska vojaška inteligenca*, Grafis Trade Grosuplje, 2005

⁶ Dušan Čamprag, *Pavle Vukasović*, Beograd, 1998

Pod budnim nadzorom policije

Ivan Gašperčič se je leta 1934 poročil s Hermino Breščakovo, ki je prevzela vodenje Gašperčičeve trgovine v Solkanu. Kaj se je v mladi družini Gašperčič dejansko dogajalo do 1940 opisuje njuna hči Tatjana v svoji knjigi *Moj oče – Črni brat*. Prav gotovo pa je, da je bil Ivan Gašperčič pod budnim nadzorom italijanske policije, tako civilne kot tudi vojaške. Številni primorski fantje, ki so kot begunci živeli v raznih krajih Slovenije, so bili tudi pripadniki pollegalne Soške legije, nekateri tudi Sokolske⁷. Žal pa ne vemo, ali je bil Ivan Gašperčič tudi sokol, četnik pa vsekakor ni bil. Večina primorskih fantov se je po letu 1941 priključila partizanom, tudi Danilo Zelen, vodja vojaškega dela organizacije TIGR. Četnikom ali Plavi gardi oz. Jugoslovanski vojski v domovini (v Sloveniji) se je priključilo le malo Primorcev, ker je bilo znano, da sodelujejo z italijanskim in nato nemškim okupatorjem. Njihov poveljnik je bil do leta 1943 generalštabni majorja Karl Novak, sicer angleški, italijanski, nemški in nazadnje tudi ameriški agent! Po letu 1943 pa je bilo v Primorskem (Soškem) četniškem odredu samo 50 pripadnikov ...

Tudi zgodba o četnikih v tem obdobju ni izmišljena. Namreč, obveščevalci VKJ so prav med pripadniki sokolske in podobnih organizacij (Orjuna, Branibor, Narodna odbrana, Ravnogorci, Boj in podobni) iskali kandidate za specialne enote, ki so jih po srbski tradiciji poimenovali kar četniške. Prav poznejši poveljnik JVvD general Draža Mihailović je bil 1936 sicer poveljnik celjskega polka, vendar se je vse do leta 1941 ukvarjal predvsem s pridobivanjem sodelavcev za obveščevalno službo VKJ in specialni četniški odred, predvsem na Štajerskem, v Celju in Mariboru.

In kar je še zanimivo, britanska specialna obveščevalna služba SOE je prav med pripadniki sokolske in četniške organizacija angažirala številne tajne sodelavce, med njimi tudi Leona Štuklja, našega olimpijca, Hrvoja Maistra, sina generala Rudolfa Maistra in mnoge druge.

Ivan Gašperčič, »Črni brat«, s poitalijančenim imenom Giovanni Gasperini, se je junija–oktobra 1940 v Mariboru verjetno pogovarjal s pristaši Sokolske legije, ki so se zavemale za enotno Slovenijo v okviru tedanje Kraljevine Jugoslavije. Iz dokumentov o znanem »božičnem procesu« (19.– 23. decembra 1945) v Ljubljani izhaja, da je bil dr. Branko Vrčon (1907–1990), pravnik, prevajalec (poliglot, znal je 14 jezikov), liberalni politik, tigrovec, član Jugoslovanske nacionalne stranke in organizator sredinskega odporniškega gibanja na Primorskem, obsojen na smrt in nato pomiloščen ter po 7 letih pogojno izpuščen. Njegov od Ozne obtoženi svak Miran Engelman (1915–1993) je ob zaslišanju na Udbi leta 1947 izjavil tudi naslednje (citati iz zapisnika):

⁷ Marijan F. Kranjc, S. Kljakić, *Plava garda – zaupno poveljnikovo poročilo*, Maribor, 2006

*Z: Kdo vas je torej pridobil za **Sokolsko legijo** in s kakimi nalogami?*

*O: Pridobil me je dr. Slavik, navzoč pa je bil tudi Verk Karel. Takrat sta mi dala kot prvo nalogo, da pridobivam med mladimi člane za Sokolsko legijo. Tako sem pridobil Mink Boruta. Govorila sva o idejah, na kar je rekel, da soglaša in je pristopil. Potem se je sestajal z **Gasperinijem** in z menoj. Parkrat je šel v Ljubljano kamor je šel referirat Verku o delu Sokolske legije, kakor JV v Trstu. V Ljubljani se je sestal tudi z **Vrčonom**. Tudi jaz sem šel ob priliki, ko sva potovala skupaj z Guštin Rudolfom v Ljubljano k Verku.*

Z: Po kaj ste šli k Verku?

O: Ni bilo nič posebnega. Referiral sem mu o Sokolski legiji ...

Iz zgornjega zapisnika o zaslišanju Engelmana je mogoče sklepati, da se je z njima Gašperčič tudi srečal in pogovarjal. Namreč, Miro Engelman je bil svak dr. Branka Vrčona iz Dobravelj, zato sta se oba gotovo poznala z Gašperčičem, saj je bila iz Dobravelj tudi Gašperčičeva soproga.

Drugi dokument iz AS, v katerem se navaja, da je bil Ivan Gašperčič oz. Giovanni Gasperini italijanski »ovaduh« in da je bil najverjetneje »poslan v Maribor, da bi poročal o četnikih«, je povsem neverodostojen, saj ne gre za originalen italijanski dokument, temveč za »rekonstrukcija italijanske obveščevalne službe«, ki so jo sestavili operativci Ozne in Udbe med leti 1947 do 1952 na podlagi zaseženih dokumentov in izjav raznih denunciantov.

Dejstva so povsem drugačna. Zaradi domotožja se je Ivan Gašperčič oktobra 1940 vrnil k domačim v Solkan. Predhodno je moral na italijanski konzulat v Ljubljano po dovoljenje za vrnitev. Oprostitev prebega v Kraljevino Jugoslavijo in vrnitev domov so seveda na italijanskem konzulatu v Ljubljani pogojevali s t. i. »vdanostno izjavo«, s katero je izrekel lojalnost kot italijanski državljan. Izjava je bila vsekakor izsiljena, saj se drugače ne bi mogel vrniti domov. Pomembno pa je dejstvo, da v njej ni hotel priznati povezavo s tremi neznanci (Boleslav Bratuš, Milan Jug in Virgilij Peterin), ki naj bi bili povezani s tigrovčema Francem Golobom in Božičem, oba iz Solkana. Navedena izjava je zapisana tudi v dopisu Generalnega italijanskega konzulata v Ljubljani z dne 12. septembra 1940, poslanem na notranje in zunanje ministrstvo v Rimu ter italijansko ambasado v Beogradu. Italijanska policija pa je prav njima bila na sledi, saj je bila še vedno v teku preiskava o poskusu atentata na Mussolinija v Kobaridu septembra 1938, kakor tudi o zaprtih tigrovcih (Golob in Božič), ki so bili kasneje obsojeni na drugem procesu proti tigrovcem decembra 1941 v Rimu.

Namreč, tudi **Andrej Kobal**, goriški dijak, pozneje ameriški polkovnik in eden legendarnih slovenskih vojaških obveščevalcev, je že sredi 1919 pred italijansko policijo zbežal v Ljubljano in do 1921 tajno sodeloval s takratnim majorjem in vodjo obveščevalnega centra VKJ v Ljubljani⁸, ki je imel številne

⁸ Marijan F. Kranjc, *Legendarni slovenski obveščevalci*, Pro-Andy Maribor, 2010, str. 73 in 105

sodelavce v Gorici in Trstu in je z njimi vzdrževal stike neposredno ali prek **Antona Batagelja**, vodjo obmejne policijske izpostave na Jesenicah. Eden od njih je po vsej verjetnosti bil tudi že omenjeni tigrovec Franc Golob iz Solkana.

Tudi italijanska obveščevalna oz. protiobveščevalna služba je bila zelo uspešna, saj je organizacija TIGR dejansko »padla« v Ljubljani (vohun italijanskega konzulata) ali pa celo v Beogradu (trije italijanski vohuni v Obveščevalnem oddelku GŠ VKJ)! Vse se mi dozdeva, da je tudi Ivan Gašperčič »padel« na ta način ...

*Ker mu niso mogli uničiti telesa,
ki je postajalo že napol jekleno,
izstopajočih oči nad visečimi ličnicami,
ko je bil na oddelku za nepokorne
in neuklonljive duše,
so mu hoteli streti srce.
(Verz iz pesniške zbirke **Odstiranja**)*

Dejansko je Ivan Gašperčič pred neuspelo aretacijo italijanske policije 22. junija 1940 ilegalno prestopil mejo in se znašel v Mariboru, kjer je med prvo svetovno vojno bival z družino še kot otrok in je imel njegov oče v mariborski hranilnici še nekaj prihrankov, s pomočjo katerih je lahko Gašperčič preživel. Zaradi domotožja se je vrnil 10. oktobra istega leta. Ne obstaja noben italijanski dokument, ki bi potrjeval, da je bil ovaduh, kot je to navedeno v omenjeni rekonstrukciji IOS, ki so jo sestavili Oznovci oziroma Udbovci kmalu po vojni.

Ko se je Gašperčič vrnil v Solkan, so ga na policiji hoteli prisiliti, da bi povedal kdo je onečastil fašistični spomenik. Ker ni nič povedal, so ga pretepli in vrgli v temnico, kjer je preživel 30 dni ob vodi in kruhu! Iz goriške ječe je zatem hotel zbežati, vendar so ga odkrili, ko je začel kopati luknjo v zidu. Zato so ga premestili v koprsko kaznilnico, nato pa so ga brez obsodbe premeščali po ječah od Campobassa, Gaeta do Pesciera Del Garda, kjer je dočakal kapitulacijo Italije. Nato je sledila deportacija v taborišče Dachau. Torej, polna tri leta po fašističnih zaporih in nato še na prisilnem delu v nemškem taborišču, ločen od družine, ki je prav tako doživljala svojo kalvarijo.

*Videl je ljudi udrtih in perforiranih duš,
suhih ust, dolgo brez užitega grižljaja,
polno izčrpanih in ušivih teles,
bledih obrazov z votlimi pogledi.
Iskal in iskal je ogenj srca, odhajal naprej
in gledal, kako na kavelj obešajo človeško dostojanstvo.
(Verz iz pesniške zbirke **Odstiranja**)*

Spopad z nemško vojsko in dahavski taboriščnik

Ko se je končno rešen fašističnega primeža, radostno vračal proti Primorski, Solkanu in k svoji družini se je 8. septembra 1943 s skupino beguncev blizu Peschiere zapletel v oborožen spopad z nemško enoto, ki so začeli streljala na kolono beguncev – povratnikov. Po spopadu, v katerem je tudi pokazal svojo pogum, je bil zajet.

Dne 22. 9. 1943 je bil iz Peschiere v Italiji odpeljan v nemško koncentracijsko taborišče Dachau oz. njegovi podružnici Blaichach in Allach. Poleg golgote taboriščnega življenja je bil podvržen tudi medicinskim poskusom TBC. Osvoboditev je dočakal na dahavski malarijski postaji.

*Jalovo se pari s časom desetletij.
S količinami, ki čakajo na štetje.
Številka 54.572 je ostala nad grobom,
tvoja sprevržena prijateljica.
Vsi so nate, oče, pozabili!
(Verz iz pesmi **Številka 54.572**, pesniška zbirka **Odstiranja**)*

Predpostavljam, da je tudi nemški Gestapo dobil od italijanske Ovre podatke o »sovražni dejavnosti« nekdanjega Črnega brata Ivana Gašperčiča, zato je bil verjetno prav zaradi tega predviden za »dokončno uničenje«. Vendar fizično krepak Črni brat je preživel tudi Dachau in se konec maja 1945 srečen vrnil v Solkan.

*Tokrat je nono molčal.
Poslušal je sinovo zgodbo,
kako je bilo v jetniški celici,
spati v lagerju na golih deskah,
kako mu je bilo gledati jetnike,
ki so odhajali v plinsko celico,
ko mu je ptica na oknu
razprla peruti in obudila
z žalostnim petjem spomine na dom
in je med taboriščnimi reflektorji
in vojaškimi škornji
v mislih objemal svoje domače
in presegal svojo telesnost.
(Verz iz pesmi **Nono in oče**, pesniška zbirka **Odstiranja**)*

Ozna – VDV – Udba – »sabotažniki«

Toda šok za njega in domače!

Izkaznica, Ivan Gašperčič po vrnitvi iz Dachava, 1945
(Zasebni fotoalbum Tatjana Malec, Koper, 2012)

Ko se je 25. maja 1945, ves shiran, onemogel in bolan, pojavil na domačem pragu, so ga oznovci odvedli v zapor v Renče, kjer je moral v zaporu mesec dni dokazovati, da je bil zares v nacističnem taborišču Dachau, s kom se je družil, ali je bil zasliševan s strani Gestapa in podobno.

Ivan Gašperčič je bil nato priča, ko so v začetku leta 1946 »sabotažniki«⁹, ki jih je vodil **Edvard Mielniczek**, bivši pripadnik diverzantskega odreda 9. partizanskega korpusa, ki je delovala v coni B, ki je bila pod upravo JA, v njihovi hiši v Solkanu nasilno ugrabili **Karla Menarda**, oficirja JA, dezerterja iz Odreda JA in njegovo ženo Terezijo ter ju odvedli v Ajdovščino v zapore tamkajšnjega vojaškega sodišča.

Poleg tega, da je bil Ivan Gašperčič očividec te ugrabitve, se je tudi sam komaj ubranil napada teh »sabotažnikov«, nakar so mu pogosto grozili z

⁹ »**Sabotažniki**« – tako so jim pravili Solkanci, dejansko pa je šlo za pripadnike VDV oz. Knoja, kot izvršnega organa Ozne oz. Udbe

likvidacijo in podobno, kar so pričali tudi drugi (Anton Bizjak). Prav zaradi nenehnih prikritih groženj je bil Ivan Gašperčič nazadnje primoran »emigrirati« v notranjost Italije.

*Pilat je opravil svoj posel!
Zapisal je ime očetovo
in označbo v kartoteko.
Oče se je poslednjič ozrl
proti Sveti gori
in zaključil svojo molitev:
Zgodi naj se njegova volja!
Izgnan je sin človekov.
Nečloveško sam.
Naložen mu je bil križ,
na križu jaz v njegovem srcu.
(Verz iz pesmi **Veronikin prt**, pesniška zbirka **Odstiranja**)*

Sovražnik fašizma in nacizma dobi zatočišče v demokratični Italiji

Odločitev Ivana Gašperčiča je bila za njega osebno in družino zelo boleča. Toda grožnje »sabotažnikov« so bile vse bolj neposredne, da mu zares grozi likvidacija:

- bil je očitavec ugrabitve oficirja JA, ki je pozneje »izginil«;
- bil je Črni brat in po duši tigrovec, ki so veljali za britanske agente in so mnogi tedaj tudi »izginili«;
- bil je iz trgovske družine, torej razredni sovražnik;
- bil je dahavec, zato je Ozna nad njim uvedla operativno kontrolo s kodno številko: emigrant XVII: 00000036707, po podatkih iz www.udba.net pa tudi kot sodelavec Udbe.

Ivan Gašperčič – »Črni brat« vsekakor ni bil italijanski ovaduh, saj je od 1940 do 1943 prebil po italijanskih zaporih. Po srečni vrnitvi iz Dachaua pa je prišel v roke Ozne in Udbe. Kot emigrant je bil dejansko pod kontrolo Udbe tudi v Rimu, v vojaški bolnišnici, gotovo pa ni bil njihov sodelavec ...

Povojna demokratična Italija je za svoje državljane (tudi tiste iz cone »A« STO) in vojne veterane dobro poskrbela. Tako je tudi Ivan Gašperčič, kot žrtev fašizma in nacizma, dobival pokojnino vojnega veterana. Najprej se je zatekel v Torino, zatem pa je nadaljeval svojo pot v Rim.

V tujini je bolezen napredovala in je bil zato kot tuberkulozni bolnik hospitaliziran v vojaško bolnišnico Ospedale militare S.O.U.O. no 5, Via Breveta 75 v Rimu, kjer je ostal na zdravljenju šest let in pol (od 1946 do 1953).

Ivan Gašperčič (1913, Solkan –1969, Rim)
(Zasebni fotoalbum Tatjane Malec, Koper, 2013)

*Nekaterim bolnikom, ki sedijo
na klopih kot revni brezdomci,
ni mogoče določiti let.
Pogled spremlja žalostne podobe.
Nekaterim primanjkuje kisika.
Drugi so alergični kot na pik čebele,
na antibiotike in analgetike.
Mnoge mučijo alergije,
ciroze in povojne psihoze.
Posledice vojne, taborišč in kaznilnic.
Oče se bojuje s TBC, dobiva pnevmotorakse
(Verz iz pesmi Bolnišnica **Ospedale militare S.O.U.O. no 5, Via Breveta 75**
v **Rimu**, pesniška zbirka **Odstiranja**)*

Medtem je družina doma preživljala izredno težke trenutke, večkrat na robu preživetja. Na zvihačen način so se polastili hiše v Solkanu, Ivanovi soprogi Hermini pa niso dali službe dokler se leta 1953 ni uradno ločila od »sovražnika socializma«, mlado hčerko pa je obveščevalka Udbe Milka Čubrilo maltretirala in žalila, češ, da je njen oče fašist! Njen mož, Rudolf Čubrilo, tudi šef novogoriške »narodne zaščite« (ljudske milice) pa jo je tudi šikaniral in celo nadlegoval.

Bolnemu »Črnemu bratu« - Ivanu Gašperčiču je v Rimu duhovno pomagala, mu stregla in ga vsestransko moralno podpirala Angelina Bacchetta, tudi pripadnica Malteškega viteškega reda, ki ga je spremljala in negovala triindvajset let, vse do njegove smrti 6. septembra 1969. Odklonil je (italijanski) pogreb – pokop z vojaškimi častmi.

*Ko sem prihajala, je bil grm šipka ves bel,
ko sem ostajala, je grm pordečel
in vse naokrog je bilo od sonca
toplo in žareče v očetovi duši.*

*(Verz iz pesmi **Bolnišnica Ospedale militare S.O.U.O. no 5, Via Breveta 75 v Rimu**, pesniška zbirka **Odstiranja**)*

Ivan Gašperčič je pogrešal domovino in družino. To trpko bolečino mu je vsekakor lajšala hčerka, ki ga je pogosto obiskovala v Rimu, za kar si je prislužila tudi zaslišanja na Udbi ob vrnitvi domov.

*Brezbrižna so bila dolga leta,
ki jim je čas zbledel in otrpnil spomin.
Odložil je misel že skoraj v pozabo:
saj so bili to le otroci, drobne čebelice,
ki so tujcu le pokazale svoje želo!
Črni bratje so res bili še skoraj otroci,
a hkrati že možje!
Hvala jim, ljubili so svojo domovino, svoj materni jezik!
Slava jim!*

*(Verz iz pesmi **V pepelnični noči**, pesniška zbirka **Odstiranja**)*

Verzi v tem tekstu so dodani z dovoljenjem avtorice **Tatjane Malec** (*na fotografiji*) iz pesniške zbirke ***Odstiranja***, ki jo je posvetila svojemu očetu Ivanu Gašperčiču – »Črnemu bratu« ob stoti obletnici njegovega rojstva.